

TRATAT DESPRE REPREZENTĂRILE SOCIALE CARE FABRICĂ ZEI TREATISE ON THE SOCIAL REPRESENTATIONS THAT FABRICATE THE GODS

Ion Negură, conf. univ., dr., UPS „Ion Creangă”

CZU 316.6

Summary

The article presents an analysis of the monograph of Mr. Mihai Șlehtițchi *Treatise of structural analysis of social representations, 2016*. The outcomes of this analysis refers to the distillation and refinement of the concept of social representations, to the making of an accurate and well-defined radiograph of the internal structure of social representations, insisting on the NC + EP + ZM model, to the producing of new scientific knowledge on social representations through a four-step investigative approach with the application of valid specialized research techniques, knowledge to better understand the social realities.

Rezumat

Articolul prezintă o analiză a monografiei dlui Mihai Șlehtițchi *Tratat de analiză structurală a reprezentărilor sociale, 2016*. Semnificațiile pe care le degajă analiza acestei lucrări științifice se referă la distilarea și rafinarea conceptului de reprezentări sociale, la efectuarea unei radiografii exacte și bine conturate a structurii interne a reprezentărilor sociale, insistând asupra modelului NC + EP + ZM, la producerea de noi cunoștințe științifice despre reprezentările sociale printr-un demers investigativ din patru etape cu aplicare a tehnicilor de cercetare specializate valide, cunoștințe care să ne lămurească mai bine asupra realităților sociale.

Ori de câte ori deschidem televizorul sau accesăm un site de știri virtual pentru a mai afla ce se întâmplă în lume rămâi cu senzația că ceva nu e în regulă, că lumea a cam luat-o razna: atacuri teroriste stupide îndreptate asupra unor oameni absolut nevinovați, războaie la fel de stupide care devastează țări cândva înfloritoare și pun pe drumul pibegiei milioane de oameni, amenințări reale cu război nuclear după care nimic nu va mai fi, comunități etnice și lingvistice care s-au dumerit dintr-odată că le-ar fi mai bine să fie gestionate de organizații statale proprii și se pun pe referendumuri separatiste... Ritm alert al evenimentelor, puseuri de spontaneitate, limbaje diversificate și mult sofisticate, cote înalte de implicare socială, dar și de polarizare și antagonizare – aceste fenomene au devenit caracteristice și mereu prezente lumii de azi.

Pentru a o înțelege ca să putem să ne adaptăm la ea și să ne asigurăm cumva viața ar trebui ca știința să ne ajute. Psihologii sociali s-au autosesizat, au luat în vizorul cercetării raportul real pe care individul îl întreține cu societatea (Moscovici, 1988), și-au focusat eforturile și energiile pe identificarea și explicarea frământărilor, confruntărilor, contradicțiilor, luptelor sociale, zvârcolirilor de ordin social. Și-au revăzut sfera de preocupări, și-au redimensionat aria de cercetare, au inventat noi instrumente și elaborat noi principii și modele explicative. Au ieșit din laborator și au mers în teren, participând la viața reală a subiecților cercetați și încercând să

înțelegă de ce oamenii gândesc și acționează diferit în condiții de viață similare (Neculau, 1997).

Cel mai potrivit, cel mai adecvat și cel mai eficace mijloc în acest scop pe care psihologia socială ni-l pune azi la dispoziție este conceptul de **reprezentări sociale** și paradigma izvorâtă din el. De ce? Pentru că reprezentările sociale constituie sisteme utile cu ajutorul cărora noi putem înțelege și stăpâni mai bine mediul social, comportamentele și practicile sociale în care suntem angrenați.

Nu este deloc întâmplător că teoria reprezentărilor sociale al cărui părinte fondator este Serge Moscovici (care a copilărit pe meleagurile cahulene și, prin urmare, îl putem considera și noi pământean de al nostru), să se fi dezvoltat furtunos chiar din momentul apariției ei, 1961, ajungând prin emergență a fi la ora actuală o paradigmă vedetă a psihologiei sociale contemporane. Ea a revoluționat cunoașterea socială, a cucerit, înaintând în timp, noi spații tematice și teritorii geografice, atrăgând în slujba ei forțe intelectuale de cea mai înaltă speță. S-au scris și publicat un număr impresionant de monografii, studii și articole; volumul producției științifice realizate în cadrul teoriei reprezentărilor sociale este uriaș.

A sosit ceasul ca să se tragă o linie și să se facă un bilanț al achizițiilor. Mihai Șlehtițchi, care cercetează mai bine de 20 ani reprezentările sociale, s-a simțit în drept și în putere să-și asume sarcina. El a elaborat un studiu sintetic de proporții despre cum s-a născut teoria reprezentărilor sociale, cum ea a evoluat pe parcursul anilor și cum se înfățișează ea la ora actuală, intitulat **Tratat de analiză structurală a reprezentărilor sociale**¹ și publicat anul trecut la prestigioasa editură „Știința”. Este elaborat în baza studierii unei bibliografii copleșitoare, peste 500 de surse în limbile în care au fost gândite și scrise (franceza, engleza, româna, rusă) și invocate peste 400 de nume ale savanților ce au ostenit la edificarea, dezvoltarea și promovarea teoriei reprezentărilor sociale și ale căror rezultate științifice au fost trecute în revistă, prezentate, analizate, apreciate.

După ce a zugrăvit un tablou panoramic al reprezentărilor sociale, așa cum ele ni se înfățișează astăzi, Dl Șlehtițchi s-a văzut îndreptățit să declare că era reprezentărilor sociale a sosit. Profeția lui Moscovici că va veni o zi când era reprezentărilor sociale se va instala s-a adevărit. Tot mai mulți cercetători cred că anume reprezentările sociale și nu un oarecare alt construct psihosocial constituie la momentul dat conceptul central și comun tuturor științelor socioumane; anume reprezentările sociale ne ghidează în modul de a numi și de a delimita

¹ Mihai Șlehtițchi. *Tratat de analiză structurală a reprezentărilor sociale*. Chișinău: Știința, 2016. – 231 p.

diferite aspecte ale mediului nostru social, în modul de a le interpreta, de a decide asupra lor și, când e cazul, de a lua o poziție față de ele și de a apăra această poziție.

Fiind și om de catedră, dl Șleahțișchi și-a structurat fiecare din cele 8 capitole tot așa cum se structurează o prelegere sau conferință cu public: introducere motivantă cu evocarea anumitor idei și gânduri având impact asupra cunoașterii domeniului („*Motto*”), planul expunerii („*Sinopsis*”), dezvoltarea subiectului în paragrafe (conținutul propriu-zis al discursului), bilanțul activității și punerea tuturor punctelor pe i („*Synthesis*”), prezentarea surselor care l-au inspirat și a notelor însoțitoare („*Referințe bibliografice și note*”), indicarea surselor suplimentare pentru un studiu în profunzime („*Resurse informaționale suplimentare*”) și un dicționar explicativ al termenilor utilizați („*Glossarium*”). E o abordare originală și nemaîntâlnită la alți autori, pe care o consider ingenioasă și eficace.

Obiectul de reflecție al acestui *Tratat* îl constituie analiza structurală a reprezentărilor sociale, analiză care se focusează pe determinarea conținutului reprezentărilor sociale și a modului în care acest conținut se organizează și se structurează, făcând astfel posibilă surprinderea înțelesurilor pe care le degajă.

Autorul își propune să cerceteze și să lămurească câteva întrebări de maximă importanță pentru înțelegerea reprezentărilor sociale, cum ar fi:

În ce constă esența reprezentărilor sociale?

Care este rolul lor în viața socială a oamenilor?

Din ce sunt alcătuite reprezentările sociale?

Cum este structurat conținutul lor?

Cum trebuie concepută și realizată o cercetare a reprezentărilor sociale care să prilejuiască rezultate științifice valide?

Prima întrebare, cea cu privire la esența reprezentărilor sociale, este una extrem de dificilă. Dacă ar fi fost ușoară s-ar fi putut demult releva esența reprezentărilor sociale, s-ar fi putut în consecință formula și o definiție exhaustivă a reprezentărilor sociale și nu i s-ar mai fi imputat lui S. Moscovici că nu a dat o definiție precisă și completă (Bilig, 1993, apud Curelaru, 2006). Moscovici s-a deculpabilizat prin a invoca faptul că conceptul de reprezentării sociale „nu este ușor de sesizat” și, drept urmare, a ales să fie cât se poate de prudent în definirea lui.

În ciuda multiplelor tentative de a formula o definiție care să reflecte plenar esența reprezentărilor sociale și manifestările ei, nici până azi conceptul de reprezentări sociale „nu dispune de o definiție unanim încuviințată” (p. 101) și rămâne în continuare a fi „un instrument de lucru dificil de mânuit” (p. 101). Meritul lui M. Șleahțișchi constă în identificarea

caracteristicilor esențiale ale reprezentărilor sociale și listarea lor. În concepția lui M. Șleahțișchi reprezentările sociale sunt:

- ansambluri sociocognitive alcătuite din teme, principii și norme,
- rețele de idei, metafore și imagini,
- categorii de cunoștințe cu funcționalitate socială,
- principii generatoare de luări de poziție,
- aparat evaluator *sui-generis*,
- grilă de lectură a vieții sociale,
- teorii ale simțului comun.

Decuparea caracteristicilor esențiale ale reprezentărilor sociale a servit drept bază pentru a le defini ca fiind ***un ansamblu de metasisteme suprapuse sistemelor de cunoștințe umane menite să ofere grile de lectură a realităților sociale*** (p.101). Este o definiție comprehensivă care acoperă întreaga arie semantică a conceptului.

Referitor la întrebarea *Care este rolul reprezentărilor în viața socială a oamenilor?* sau *La ce îi folosesc omului reprezentările sociale?* răspunsul propus este:

- Ne ghidează acțiunile.
- Ne orientează relațiile și ne organizează faptele .
- Ne direcționează relațiile colective și le justifică consecințele.

Din ce sunt alcătuite reprezentările sociale? Ce conțin ele și care ar fi structura lor internă? sunt întrebări larg discutate în literatura despre reprezentările sociale.

Răspunsurile care au rezultat din analiza dlui Șleahțișchi sunt următoarele.

Elementele ce formează conținutul reprezentărilor sociale constituie *informații, imagini, opinii, atitudini, credințe, valori, norme*. Acestea sunt piesele din care este alcătuită o reprezentare socială.

Elementele de conținut sunt procesate în conformitate cu anumite principii, formând structura internă a reprezentării sociale, constituită din 3 unități structurale:

1. ***Nucleul central (NC)***, înglobează credințe, stereotipuri, atitudini puternic marcate; elemente ce joacă un rol principal în structura unei reprezentări sociale având funcții generatoare, organizatoare și stabilizatoare în cadrul ei.

2. ***Elementele periferice (EP)*** sunt elemente cu rol secundar în structura unei reprezentări sociale îndeplinind funcția de concretizare și cea de protejare a nucleul central.

3. **Zona mută (ZM)** e constituită din luări de poziție pe care indivizii nu le pot face publice pentru a nu intra în conflict cu normele grupului; este expresia presiunii externe pe care o generează cadrul normativ existent cu referință la obiecte sensibile. Mai sunt numite și „elemente mascate”.

Astfel formula care ar exprima adecvat și plenar structura unei reprezentări sociale ar trebui, consideră autorul, să conțină trei simboluri de unități structurale: NC + EP + ZM și nu doar două (NC + EP), precum încă mai întâlnim la mulți autori. Teza dlui Șlehtițchi despre structura trimembră a reprezentării sociale este o completare de substanță la cunoașterea acestui fenomen psihosocial.

Cele mai citite și studiate capitole din această lucrare vor fi cu certitudine cele dedicate problemei *Cum să concepi, să organizezi și să realizezi o cercetare bună a reprezentărilor sociale*, o cercetare care ar furniza rezultate pertinente și valide și care sunt 4, 5, 6, 7 și 8. Autorul însuși le apreciază a fi „miezul lucrării”(p. 8).

O cercetare bună a reprezentărilor sociale va trebui să fie gândită și desfășurată în patru etape (și nu în trei, cum se propunea până adineauri). Etapele se succed obligatoriu în ordinea în care ele sunt prezentate și doar toate ele sunt și necesare, și suficiente.

Etapa 1. Scopul pus și urmărit la această etapă constă în relevarea conținutului, a elementelor ce populează spațiul unei reprezentări sociale.

Aceasta se face prin patru tehnici de cercetare: 1) *evocarea liberă*, 2) *harta asociativă*, 3) *rețeaua de asociații* și 4) *chestionarul de caracterizare*.

Evocarea liberă, instrument de cercetare a reprezentărilor sociale care constă în dezvoltarea conținutului RS, scoaterea în față a elementelor manifeste sau latente din care este ea alcătuită.

Harta asociativă face posibilă reliefaarea și conturarea câmpurilor semantice presupuse de reprezentările sociale.

Rețeaua de asociații asigură evaluarea atitudinii subiectului față de fiecare termen asociat și a semnificației lui.

Chestionarul de caracterizare face apel la marele teme de fundamentare a unei reprezentări sociale pentru a dezvălui conținutul și a modului în care acest conținut este organizat.

Etapa 2. Scopul acestei etape constă în identificarea nucleului central și a elementelor periferice și în stabilirea modului în care este organizată și structurată reprezentarea socială.

Tehnicile de cercetare indicate: 1) *evocarea liberă*, 2) *chestionarul de caracterizare*, 3) *analiza de similitudini* și 4) *schemele cognitive de bază*.

Evocarea liberă și *chestionarul de caracterizare* sunt explicate mai sus.

Analiza de similitudini este tehnica de cercetare cu ajutorul căreia se stabilesc legăturile dintre elementele reprezentării și felul în care ele sunt amplasate spațial.

Schemele cognitive de bază reprezintă rețeaua de conectori ai elementelor câmpului semantic subsumați unui metaconector.

Etapa 3. Scopul ei constă în controlul centralității elementelor presupuse a face parte din nucleul central.

Putem determina dacă fiecare element inclus în nucleul central merită cu adevărat acest statut, utilizând două metode: 1) *scenariul ambiguu* și 2) *punerea în discuție*.

Scenariul ambiguu, ca metodă de cercetare, constă în verificarea centralității elementelor din nucleul central al unei reprezentări sociale prin utilizarea unor descrieri confuze privind aceste elemente.

Punerea în discuție face posibilă verificarea centralității elementelor din nucleul central prin contestarea existenței acestora.

Și în sfârșit, etapa 4 pe parcursul căreia se va produce identificarea elementelor din zona mută a reprezentării.

Deconspirarea elementelor „mascate” din zona mută se va face utilizând următoarele două metode: 1) *substituția* și 2) *decontextualizarea normativă*.

Substituția constă în îndemnarea subiectului să răspundă la întrebări sau să spună termenii provocați de cuvântul inductor așa cum ar face o altă persoană și nu el.

Decontextualizarea normativă constă în manipularea variabilei „destinatar” (operator).

M. Șlehtițchi, prin elaborarea și publicarea ***Tratatul de analiză structurală a reprezentărilor sociale***, a produs eveniment în cercetarea psihosociologică contemporană.

Semnificațiile pe care le degajă analiza acestui eveniment se referă la distilarea și rafinarea conceptului de reprezentări sociale, având drept rezultat iscarea unei definiții care să exprime adecvat și complet esența reprezentării sociale, la efectuarea unei radiografii exacte și bine conturate a structurii interne a reprezentărilor sociale, insistând asupra modelului NC + EP + ZM, la producerea de noi cunoștințe științifice despre reprezentările sociale printr-un demers investigațional din patru etape cu aplicare a tehnicilor de cercetare specializate valide, cunoștințe care să ne lămurească mai bine asupra realităților sociale.

Trăind într-o lume care, vorba lui W. Doise (2007), „fabrică” neconținut noi și noi reprezentări sociale asupra evenimentelor, persoanelor, obiectelor, ideilor, trebuie să și învățăm, în cele din urmă, să le observăm, să le cunoaștem și să le avem drept călăuză în tot ce facem sau intenționăm să facem. Or, *Tratatul de analiză structurală a reprezentărilor sociale* al dlui M. Șleahțișchi oferă o astfel de oportunitate și, în plus, pune la dispoziție instrumentele necesare pentru a o valorifica.

Bibliografie

1. Curelaru, M. *Reprezentări sociale*. Iași: Polirom, 2006.
2. Doise, W. Reprezentările sociale: definiția unui concept. În A. Neculau (ed.). *Psihologia câmpului social: reprezentările sociale*. Iași: Polirom, 1997, pp. 76 – 84.
3. Moscovici, S. *La machine à faire des dieux*. Paris: Payar, 1988.
4. Neculau, A. *Psihologia câmpului social: reprezentările sociale*. Iași: Polirom, 1997.